

ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ СТАРШОКЛАСНИКІВ З ПОВНИХ ТА НЕПОВНИХ СІМЕЙ ЯК ЧИННИК ЗБЕРЕЖЕННЯ ЇХНЬОГО ПСИХІЧНОГО ЗДОРОВ'Я

У період кардинальних змін у політичній, економічній, суспільній, духовній сферах нашого суспільства різноманітні чинники спричиняють за собою радикальні зміни в ціннісних орієнтаціях і вчинках людей, особливо яскраво це виражено у старшокласників [1, с. 22]. Особливої гостроти й інтересу набуває сьогодні вивчення змін, що відбуваються у свідомості сучасної молоді. Неминуха переоцінка цінностей в умовах ломки засад, які склалися, що безпосередньо впливає на стан психічного здоров'я особистості старшокласників.

Усвідомлюючи власні ціннісні орієнтації, своє місце у світі, людина роздумує над сенсом|змістом| і метою своєї життєдіяльності. У сучасній науці поняття "ціннісних орієнтацій" співвіднесене, з іншого боку, з ціннісними стандартами групи, класу, нації, соціальної системи, з іншого боку з мотиваційними орієнтаціями особистості. Як елемент структури особистості|особистості| ціннісні орієнтації характеризують внутрішню готовність до здійснення певної діяльності по задоволенню потреб і інтересів, вказують на спрямованість її поведінки [1, с.26]. За останнє десятиліття в структурі життєвих пріоритетів старшокласників стався перехід від спрямованості на самоствердження і альтруїстичні цінності до спрямованості на ділову активність і прагматичні цінності. У цьому аспекті відкритим залишається питання збереження психічного здоров'я особистості.

Актуальність вивчення впливу сімейного виховання на особливості ціннісних орієнтацій молоді з повних і неповних сімей та стан його психічного здоров'я зумовлена появою цілого ряду робіт, присвячених різним аспектам цієї проблеми.

У соціально-психологічних і психолого-педагогічних дослідженнях вивчається структура і динаміка ціннісних орієнтацій особистості в юнацькому віці, роль ціннісних орієнтацій в механізмі соціальної регуляції поведінки, взаємозв'язки ціннісних орієнтацій з індивідуально-типовими і характерологічними особливостями особистості, з професійною спрямованістю, але недостатньо вивчені структура і формування ціннісних орієнтацій у старшокласників з повних і не повних сімей та не виявлений зв'язок цих показників зі станом психічного здоров'я старшокласників.

Значний внесок у вивчення ціннісних орієнтацій зробили: І.С. Артюхова, Е.К. Кипріянова, Н.А. Кирилова, І.С. Кон, В.М. Ковалів, А.В. Мудрик, А.С. Куль та інші. Так, розглядаючи ціннісні орієнтації, видатний вітчизняний психолог Д.А. Леонтьєв відзначав: "... - це провідний мотив – мета підноситься до істинно людського і не відокремлює людину, а зливає його життя з життям людей, їх благом... такі життєві мотиви здатні створити внутрішню психологічну виправданість його існування, яка складає сенс життя" [4, с. 17]. Немов Р.С. розглядає ціннісні орієнтації як те, що людина особливо цінує в житті, те, чому він додає особливий, позитивний життєвий сенс [7, с. 25].

Е.С. Волков визначав ціннісні орієнтації як свідомий регулювальник соціальної поведінки особистості. Він говорив, що ціннісні орієнтації грають мотиваційну роль і визначають вибір діяльності [2, с. 33]. Згідно з теорією К. Левіна, найважливішими процесами юнацького віку є розширення життєвого світу особистості, коло її спілкування, групової приналежності і типа людей, на яких вона орієнтується.

Ціннісні орієнтації формуються на основі вищих соціальних потреб, і їх реалізація відбувається в загальносоціальних, соціально-класових умовах діяльності. Вони є складовими елементами свідомості, часткою його структури. У зв'язку з цим вони підкорюються принципу єдності свідомості і діяльності, сформованому С.Л. Рубінштейном [8, с. 39].

Розвиток ціннісних орієнтацій тісно пов'язаний з розвитком спрямованості особистості. С.Л. Рубінштейн вказував: "що в діяльності людини по задоволенню безпосередніх суспільних орієнтиром потреб виступає суспільна шкала цінностей. У задоволенні особистих і індивідуальних потреб через суспільно корисну діяльність реалізується ставлення індивіда до суспільства і відповідно співвідношення особового і суспільно значимого" [8, с. 43]. Він додає, що: "наявність цінностей є вираження не байдужості людини по відношенню до світу, що виникає із значущості різних сторін, аспектів світу для людини, для його життя".

Усвідомлення цінності передбачає наявність у індивіда певного способу орієнтування в якому-небудь класі, вигляді, групі цінностей, що є внутрішнім психологічним механізмом, що формує ті або інші переваги особистості, по характеру і спрямованості яких можна визначити і особливості її ціннісних орієнтацій [8, с. 45].

Таким чином, можна сформулювати два основні методологічні принципи психологічного дослідження ціннісних орієнтацій. По-перше, розгляд системно-ціннісного підходу як результату освоєння старшокласниками суспільних явищ навколишній дійсності з позиції цінностей. По-друге, уявлення про формування і функціонування ціннісних орієнтацій особистості як процесу, в основі якого лежить особливий вид психічної діяльності – оцінна діяльність, направлена на усвідомлення ціннісного значення цих явищ. Відчуття дорослості – це особлива форма самосвідомості хлопців, стрижньова особливість особистості, її структурний центр. Це відчуття виражає його нову життєву позицію по відношенню до себе, людей, визначає специфічні направлення і зміст його соціальної активності, систему нових прагнень. Молодь як соціальна група, виконує певну функцію в соціальному розвитку свого покоління. Усі норми і цінності черпаються молоддю з культури дорослого суспільства. У цілому суспільство однолітків навчає юнаків практиці етичних норм дорослих. Засвоєння ціннісних орієнтацій допомагає старшокласникові досягти певної внутрішньої незалежності від дорослих, затвердити своє Я. Аналіз змістовної сторони ієрархічної структури ціннісних орієнтацій може показати, в якому ступені виявлені ціннісні орієнтації старшокласників відповідають суспільному еталону, наскільки вони адекватні меті виховання. Зв'язок процесу формування цінностей з вихованням безперечний. Розглядаючи це питання не можна не торкнутися такого поняття як "особистості".

Р.С. Немов під "особистістю" розуміє сукупність стійких якостей людини, складових його індивідуальності [7, с. 22]. В.А. Петровський говорив, що бути особистістю – означає бути суб'єктом власної життєдіяльності, будувати свої

контакти зі світом. В.С. Мухіна особистість визначала так: "Особистість – це людина, як продукт суспільно-історичних стосунків, що мають певні індивідуальні якості" [6, с. 4]. Особистість, за твердженням В.С. Мерліна, є інтегральною індивідуальністю, сукупністю щодо вільних автономних систем, індивідуальних властивостей організму, ціннісних характеристик соціально-типових і індивідуальних властивостей людини. Людина ж у світлі сучасних антропологічних досягнень являє собою єдність трьох сутностей: природною, соціальною і культурною.

В юнацькому віці в процесі спілкування з оточуючими людина постійно потрапляє в ситуації, що вимагають від неї прийняття того або іншого рішення. Прийняття рішення означає вибір з можливих варіантів. Виникає необхідність розгледіти і оцінити можливі альтернативи – головним чином у сфері визначення своїх ціннісних орієнтацій, своїх життєвих позицій. Проте цінності ще не устоялися і випробовуються практикою власної поведінки і вчинків тих, що оточують. Цінності – основа і мета виховання, починаючи з сім'ї, дитячих садів, шкіл і інших соціальних інститутів. У старшокласників ціннісні орієнтації в основному знаходяться на стадії формування. У зв'язку з особливостями підліткового віку, особливою нестабільністю, вибір пріоритетів часто міняється. Члени сім'ї, як і педагоги, представники людської культури, направляють старшокласників на вищі цінності, ставлячи перед собою завдання сформулювати переважне відношення до них, хоча вони і розуміють, що ринок "робить свою чорну справу" і втягує їх у коловерт лжецінностей. Цей вплив обумовлює зміни стану психічного здоров'я, викликаючи різного роду девіантні прояви.

Цінності є метою і основою виховання, умовою формування психічно здорової, цілісної особистості. Вивчення протиріч між цінностями поколінь, виявлення цінностей різних соціальних груп, виявлення впливу сформованості ціннісних орієнтацій старшокласників на стан їх психічного здоров'я – такими є основні напрямлення нашого наукового пошуку.

Формування ціннісних орієнтацій – складний і тривалий процес, що передбачає наукове знання психологічних механізмів, лежачих в основі ціннісних орієнтацій, і умов їх розвитку. Представляється дуже важливим визначитися в розумінні природи ціннісних орієнтацій [ЦО]. Вивчення психологічних особливостей формування ЦО доцільно вести з позиції системного підходу, що дозволяє розглядувати дану психологічну освіту як результат процесу взаємодії людини зі світом. З точки зору вмісту, ЦО – спільна спрямованість особистості на те, що для неї в життєдіяльності значимо і поважно. Наявність певної системи цінностей особистості представляється необхідною психологічною умовою для формування такої важливої особової освіти, як виникнення зрілих життєвих планів, особове і професійне самовизначення старшокласників. Але для того, щоб зрозуміти закономірності процесу особового самовизначення, недостатньо лише виявити систему ціннісних орієнтацій старшокласників, поважно зрозуміти, в якому відношенні вони знаходяться у всій мотиваційно-потребній сфері особистості: як співвідноситься між собою те, що людина цінує, свідомо вважає за найбільш важливий, і те, чого він реально хоче, до чого свідомо або не свідомо прагне.

Експериментальне дослідження було проведено на базі Мелітопольського медичного коледжу протягом 2009-2010 навчального року. Загальна кількість респондентів склала 60 осіб.

За матеріалами експериментального дослідження ми виявили відмінності в структурі типів ціннісних орієнтацій старшокласників при розділенні на сім'ї повні і неповні.

У дослідженні для вирішення завдань використовувалися наступні методики: "Ціннісні орієнтації" М.Рокича, тест "Усвідомленість життєвих цілей" автор Е.Карапешта, опитувальник Ш. Шварца.

По результатах дослідження методики М. Рокича виявлений позитивний кореляційний зв'язок цінностей "життєва мудрість", "свобода", "незалежність" і "терпимість". Вони є значимішими для старшокласників з повних сімей. Для учнів з неповних сімей перераховані цінності падають по рангу, а ранг "цікава робота" збільшується.

При проведенні обстеження учнів по тесту "Усвідомленість життєвих цілей" виявлено, що велика частка старшокласників з повних і неповних сімей, 44 людини з 60 (78,3%), мають усвідомлені різносторонні інтереси і цілі, але віддають перевагу розвагам.

При використанні опитувальника Ш. Шварца виявлено дані, схожі з показниками, отриманими за методикою М. Рокича. Так, у респондентів з неповних сімей тип ціннісних орієнтацій "щедрість", "самотійність", "конформність" мають високу значущість. Це відображає орієнтацію старшокласників на соціальну успішність. У старшокласників з повних сімей високу значущість мають показники цінностей: "влада", "стимуляція", "самотійність", що визначає орієнтацію старшокласників з повних сімей на особисту незалежність.

Висновки. За результатами проведеної роботи доцільним є зробити наступні висновки:

1. Далеко не все те, що для людини поважно і значимо, може бути реалізовано в поведінці. Це залежить від ряду обставин і причин суб'єктивного і об'єктивного плану. І, зокрема, від того, чи має для людини якийсь сенс здійснювати той або інший вчинок, прагнути до вибраної мети. Те, що людина ставить перед собою цілі, ще не говорить про те, що вона їх досягатиме і знає, як це зробити. Цей момент дуже важливий в плані розуміння того, як людина управляє своєю поведінкою.

2. Аналіз ієрархії ціннісних орієнтацій старшокласників з неповних сімей виявив наявність у їх структурі таких компонентів, які приводять до виникнення установок асоціального характеру, взаємодіючи між собою, зачинають трансформуватися в складнішу освіту – стійку асоціальну поведінку, порушуючи стан їх психічного здоров'я. В особистості старшокласника може знаходитися цілий комплекс різних видів і ступенів розвитку асоціальних установок і характеру поведінки, що утрудняє процес перевиховання, оскільки доводиться виправляти відразу декілька негативних якостей.

Перспективами подальших досліджень у даній області є складання психокоректувальних програм, направлених на формування позитивних ціннісних орієнтацій старшокласників, збереження їх психічного здоров'я, а також розробка рекомендацій для педагогів і практичних психологів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алексеев В.Г. Ценностные ориентации личности и проблема их формирования / В.Г. Алексеев. – М., 1999. – С. 22-26.

2. Волков Е.С. Зависимость ценностных ориентаций студентов от смены видов деятельности / В.Е. Солков. – М., 2006. – С. 33-38.
3. Кон И.С. Психология старшеклассника / И.С. Кон.— М.: Просвещение, 1990. — 192 с.
4. Леонтьев Д.А. Методика изучения ценностных ориентации / Д.А. Леонтьев. — М., 2002. – С. 17.
5. Мудрик А.В. Время поисков и решений. Книга для учащихся / А.В. Мудрик. – М., 1990. – С. 180-187.
6. Мухина В.С. Предисловие / В.С. Мухина // Механизмы формирования ценностных ориентации и социальной активности личности / МГПИ. — М., 2005. — С. 4-7.
7. Немов Р.С. Психология. Учебник для студентов педагогических учебных заведений / Р.С. Немов. – М. : Владос, 1998. – С. 22-29.
8. Рубинштейн С.Л. Проблемы общей психологии / С.Л. Рубинштейн. – М., 1996. – С. 39-50.
9. Шаров А.С. Формирование ценностных ориентаций студентов от смены видов деятельности / А.С. Шаров. – М., 2002. – С. 56.

Подано до редакції 08.02.2010

РЕЗЮМЕ

Стаття присвячена вивченню особливостей формування ціннісних орієнтацій старшокласників з повних та неповних сімей, експериментально досліджено відмінності в структурі типів ціннісних орієнтацій старшокласників, зазначається вплив цих показників на стан їх психічного здоров'я. Сформовані перспективи подальших досліджень.

Ключові слова: цінності, ціннісні орієнтації, психічне здоров'я, старшокласники, повні та неповні сім'ї, особистість.

В.А. Манько

ФОРМИРОВАНИЕ ЦЕННОСТНЫХ ОРИЕНТАЦИЙ СТАРШЕКЛАССНИКОВ ИЗ ПОЛНЫХ И НЕПОЛНЫХ СЕМЕЙ КАК ФАКТОР СОХРАНЕНИЯ ИХ ПСИХИЧЕСКОГО ЗДОРОВЬЯ

РЕЗЮМЕ

Статья посвящена изучению особенностей формирования ценностных ориентаций старшеклассников из полных и неполных семей, экспериментально исследованы отличия в структуре типов ценностных ориентаций старшеклассников, отмечается влияние этих показателей на состояние их психического здоровья. Сформированные перспективы дальнейших исследований.

Ключевые слова: ценности, ценностные ориентации, психическое здоровье, старшеклассники, полные и неполные семьи, личность.

V.A. Manko

FORMATION OF VALUE ORIENTATIONS OF SENIOR PUPILS FROM COMPLETE AND INCOMPLETE FAMILIES AS A FACTOR OF SAVING THEIR PSYCHIC HEALTH

SUMMARY

The article studies peculiarities of forming value orientations of senior pupils from complete and incomplete families; investigates differences in the structure of value orientations types of senior pupils; points out influence of these indices on their psychic health. The author delineates prospects of further research.

Keywords: values, value orientations, psychic health, senior pupils, complete and incomplete families, personality.
